
Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum, tomus quartus* / Frane Petrić, *Peripatetičke rasprave, svezak četvrti*, ur. M. Girardi-Karšulin, I. Martinović i O. Perić, prev. M. Girardi-Karšulin i I. Kepec (Zagreb: Institut za filozofiju, 2012), 646 str.

Discussiones Peripateticae, obimno djelo na latinskome u četiri sveska, jedno je od dvaju najvažnijih Petrićevih djela i smatra se svojevrsnom pripremom za njegov glavni spis *Nova de universis philosophia*. Do ovoga izdanja bilo je objavljeno svega tri puta: 1571. izdan je samo prvi svezak, a 1581. kompletno izdanje čiji je pretisak objavljen 1999. Dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje Instituta za filozofiju prvi je cjeloviti prijevod *Peripatetičkih rasprava* na hrvatski jezik. Do sada su izdani treći (2009.), četvrti (2012.) i drugi svezak (2013.), a prvi svezak je u pripremi.

Peripatetičke rasprave, kako se ustalio naslov djela u hrvatskome jeziku, rasprave su o peripatetičkoj filozofiji. One su kritički obračun s Aristotelovom i aristotelovskom filozofijom, koja je u Petrićevo vrijeme, sama ili u svome tomističkom ruhu, stoljećima već dominantni konceptualni okvir zapadne filozofske misli. Svaki od četiriju svezaka *Rasprava* zasebna je cjelina, a zajedno čine sustavnu i iscrpnu kritiku Aristotelove filozofije iz perspektive Petrićeva renesansnoga novoplatonizma. Prvi svezak je uvodni i daje opis Aristotelova života te doksografski prikaz njegove filozofije i filozofskoga utjecaja, drugi i treći svezak istražuju, redom, koliko se Aristotelova učenja podudaraju i razlikuju od učenja Platona i “drugih starih filozofa”, dok u četvrtome svesku Petrić daje svoju ocjenu Aristotelove prirodne filozofije. Pritom Petrić pod djela “starih” ubraja također, u skladu s raširenim vjerovanjem svog vremena, i spise tzv. *priscae theologiae*, često nastale podosta nakon Aristotela, ali tradicijom smještene u ranija vremena i ponekad pripisane mitskim ili polumitskim autorima poput Hermesa Trismegista ili Zoroastra.

Bez puno pojednostavljivanja, ako bi bilo vjerovati Petriću, odnos Aristotela i starih je ukratko sljedeći: što u Aristotela valja, filozof je jednostavno preuzeo; gdje pak ima razlikâ između Aristotela i filozofa koji mu prethode, Aristotel je u krivu. Aristotelova kritika prethodnika, posebice Platona, u najboljem je slučaju rezultat nerazumijevanja, u najgorem pak lošega Aristotelova karaktera. Stagiranin je lažljiv, nedosljedan, protuslovan, zbrkan i nepovezan, sofistički retoričar čiji su “premnogi kontrarni poučci” vjerodostojni koliko i proroštva. Bolje u *Raspravama* ne prolaze niti aristotelovci, “senat i narod peripatetički”, koji su za Petrića “slijepi filozofi” koji vjeruju prije autoritetu učitelja nego svome iskustvu ili razumu. Ovoj, današnjem čitatelju pomalo ekstravagantnoj ocjeni Aristo-

tela, odgovara Petrićev književni stil: borben, nerijetko nadmen, zajedljiv i povremeno uspjelo duhovit. U ovakvu sučeljavanju s Aristotelom Petrić ujedno izgrađuje osnove svoga filozofskoga sustava koji će kasnije objaviti kao *Novu sveopću filozofiju*.

Dvojezično izdanje četvrtoga sveska *Peripatetičkih rasprava* zbog broja je stranica (646) objavljeno u dva dijela. Prvi dio sadrži predgovor, dva uvodna teksta i prvih pet knjiga četvrtog sveska, dok drugi sadrži preostalih pet knjiga, kazalo pojmova, kazalo imena, popis izvora i mjesta grčkih citata u Petrićevu tekstu te bibliografiju. Numeriranje stranica nastavlja se iz prvoga u drugi dio. Latinski tekst je prevela Mihaela Girardi-Karšulin, osim prve knjige koju je preveo Ivan Kapec. Prijevod je ujedno pažljiv i razumljiv, a radi lakše čitljivosti Petrićevi grčki citati izdvojeni su iz teksta i smješteni u fusnote. Filološku redakciju latinskog teksta i prijevoda napravila je Olga Perić, a grčke citate uredio je Damir Salopek. Bibliografiju je sastavila Ivana Skuhala Karasman.

Prvi uvodni tekst izdanja je “Metode *Peripatetičkih rasprava* i njihova uloga u Petrićevoj obrani *Nove sveopće filozofije*” Mihaele Girardi-Karšulin. Autorica u prvome dijelu teksta, nakon kratkoga opisa metoda primijenjenih u prethodnim svescima, na primjerima Petrićeve kritike Aristotelovih tvrdnji o vječnosti svijeta i nepostojanju kontrarnosti u nebu opisuje metodičke strategije koje Petrić rabi u ocjeni Aristotelove filozofije u četvrtome svesku. Petrićev pristup često je imanentna kritika Aristotela: filozofove argumente pobija njegovim vlastitim učenjima, pokušavajući pokazati da su različite Aristotelove tvrdnje međusobno protuslovne, a filozofija nekoherentna. Pretpostavka je toga pristupa tretiranje Aristotelovih djela kao dijelova jedinstvenog sustava, ne uzimajući u obzir kontekst pojedine rasprave niti moguće promjene ili razvoj Aristotelova mišljenja. Iako se Petrićeva ocjena Aristotela ne slaže najbolje s današnjim rezultatima povijesnofilozofskih istraživanja i unatoč pristranosti njegove kritike, ipak bi, smatra autorica, Crešanin povremeno dospio do filozofski zanimljivih teza, srodnih onima koje se javljaju u novovjekovnoj pa i u suvremenoj filozofiji. Drugi dio teksta posvećen je ulozi *Peripatetičkih rasprava* u Petrićevoj obrani *Nove sveopće filozofije*, koja se vrlo brzo po objavljivanju našla na Indeksu zabranjenih knjiga.

Drugi uvodni tekst je “Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije u *Discussiones peripateticae* i njezini odjeci u *Nova de universis philosophia*” Ivice Martinovića. Nakon sažetog prikaza prirodnofilozofskih tema u *Peripatetičkim raspravama*, najveći dio rada analizira Petrićevu kritiku Aristotelovih pojmova potencijalne beskonačnosti i kontinuiranosti. Ovi, naime, imaju središnju ulogu u Aristotelovim argumentima za vječnost svijeta, na koje Petrić odgovara u 4–6. knjizi sveska. Osim opisa prigovora koje nalazimo u samim *Raspravama*, uvod prati Petrićevu

kritiku ovih pojmova i razvoj vlastitih rješenja u *Della nuova geometria* i *Novoj sveopćoj filozofiji*. Oспорavajući mogućnost beskonačne djeljivosti crte, Petrić u *Della nuova geometria* pokušava ponuditi alternativni geometrijski sustav koji sadrži pojam najmanjega prostora i unutar kojega dokazuje, između ostalog, da nijedna crta nije djeljiva u beskonačnost. U *Novoj sveopćoj filozofiji* uvodi također pojam najmanje crte. Petrićev pokušaj izvođenja paradoksa iz pretpostavke beskonačne djeljivosti crte pokazuje da još i u *Novoj sveopćoj filozofiji* beskonačnu djeljivost shvaća uvijek kao aktualnu beskonačnost i da zapravo, čini mi se da s pravom sugerira autor, ne razumije najjasnije Aristotelov koncept potencijalne beskonačnosti.

Deset knjiga četvrtoga sveska *Peripatetičkih rasprava* mogle bi se podijeliti u tri ili možda četiri sadržajne cjeline. U prvim trima knjigama ("O počelima prirodnih stvari", "O lišenosti i formi" i "O prvoj materiji") napada Petrić Aristotelova tri počela prirodne filozofije, naime lišenost, formu i materiju. Na početku nam otkriva zašto se u četvrtome svesku, za razliku od prethodna tri, bavi samo prirodnom filozofijom. Odgovor je u tome, čini se, što smatra očitim da su Aristotela drugi filozofi dobro nadvisili u ostalim trima tradicionalnim područjima filozofije (logici, građanskoj filozofiji i božanskoj filozofiji), no da se sačuvalo opće mišljenje da se u prirodnoj filozofiji uzdigao nad ostalima. Trebat će to pažljivo raspraviti, ironičan je Petrić, da bi se vidjelo koliko je velik i divljenja vrijedan bio Aristotel. Crešanin dobro poznaje Aristotelov opus i u stanju je ovdje, kao i na drugim mjestima u *Raspravama*, detaljno navesti relevantne dijelove Aristotelovih djela. Najviše rada u prirodnoj filozofiji posvetio je Aristotel upravo raspravljanju o počelima, kaže Petrić. Ali, ovaj, već na samom početku pokazuje se Stagiranin nedosljednim. Pisati o počelima prirodnih stvari zadaća je metafizičara, smatra Petrić, a Aristotel o tome piše sad malo u spisima o prirodnoj filozofiji, pa malo u onima o prvoj filozofiji. Dalje Petrić iscrpno analizira, kritizira i odbacuje Aristotelove tvrdnje o počelima općenito te o lišenosti, formi i materiji posebno. Nije ipak krivica baš uvijek na Aristotelu, priznaje. Bit će da nekada u Grčkoj nije bilo potrebno prinositi vatru drvetu, već se ono svojom hladnoćom samo zapaljivalo. Ta kako drugačije objasniti da je najpametniji od svih ljudi govorio tako lude stvari poput one da kontrarno nastaje iz kontrarnoga? Malo ozbiljnije, poneki od Petrićevih prigovora zaista djeluju brzopleto ili nepravedno, ali ponešto bi – npr. nevolje u preciziranju odnosa između materije, supstancijalne forme i akcidenata – ipak mogli biti vrlo stvarni problemi za Aristotelov i šire aristotelovski pojmovni okvir.

Sljedeće tri knjige ("O vječnosti svijeta i vremena", "O vječnosti kretanja" i "O vječnosti i biti neba") posvećene su osporavanju Aristotelovih argumenata za vječnost svijeta, vremena, kretanja i neba. Još od

samih početaka prirodne filozofije, tamo negdje oko 1635. prije Krista, piše Petrić, filozofi su se slagali da je svijet rođen. Tek je Okel Lukan prvi počeo tvrditi da je svijet vječan, a od njega je Aristotel prepisao i mišljenje i argumente – ne sve doduše, tek tri ili četiri i to još ona slabija. Rasprava je Aristotelova o vječnosti svijeta i vremena teška, zbrkana i nepovezana, kaže nam Crešanin, rasuta kroz mnoga poglavlja, a ktomu puna pogrešaka, najprevarnijih sofizama i govorničkog nametanja. U temeljima Aristotelove argumentacije nalazi Petrić tvrdnju da su vrijeme, broj i dijeljenje veličine beskonačni, odakle dalje Aristotel dokazuje da je kretanje vječno, otud pak da je nebo vječno, a stoga onda i svijet. Zbog središnje uloge pojma beskonačne djeljivosti u Aristotelovu izvodu, glavna je Petrićeva kritika usmjerena upravo na Aristotelov pojam kontinuiteta. Dva su glavna prigovora koja tu upućuje Aristotelu. Kao prvo, tvrdnja da je veličina beskonačno djeljiva matematički je sud, no iz matematičkih se sudova, već i prema samome Aristotelu, ne mogu izvoditi tvrdnje o prirodnim stvarima. Kao drugo, pretpostavimo li peripatetičko razumijevanje ontološkog statusa matematičkih entiteta, netočno je čak da se matematička veličina može beskonačno dijeliti ili da matematički broj može beskonačno rasti. Skrativši priču, ne čini se da je Petrićeva kritika pojma kontinuiteta Bog zna kako uspjela, pa čak niti da Petrić posve razumije što Aristotel ima na umu govoreći o potencijalnoj beskonačnosti.

U sedmoj i osmoj knjizi (“O elementima I” i “O elementima II”) Petrić osporava Aristotelovo učenje o elementima svijeta. Najprije je zaniijekao da postoji nešto poput Aristotelove sfere elementarne vatre, smještene navodno iznad sfere zraka, a ispod kruga Mjeseca. Takvo što, primjećuje Petrić, nitko od ljudi nije nikada dotaknuo niti ikada vidio, a sam je Aristotel pisao da u prirodnoj stvari ne valja tražiti razlog zanemarujući osjetilo. Zatim Petrić vatru potpuno isključuje s popisa elemenata. Četiri je elemenata ukupno, smatra – zrak, voda, zemlja i nebo – ukidajući tako strogu aristotelovsku podjelu svijeta na dva međusobno radikalno različita područja iznad i ispod Mjeseca. Također osporava Aristotelov nauk o težnji elemenata svome prirodnom mjestu. U devetoj knjizi (“O nastajanju i propadanju”) niječe Aristotelove tvrdnje da su nastajanje i propadanje kontinuirani procesi uzrokovani kružnim kretanjem neba te da sve što se međusobno mijenja jedno u drugo oponaša kružno kretanje. Tematizira pritom, između ostalog, pojam prirode, boga, nastajanja, uzajamni odnos jedinke i vrste i dr. U posljednjoj, tematski donekle izdvojenoj knjizi (“O šest smjerova neba”) argumentira da u svemiru nema povlaštenih prostornih smjerova.

Gotovo je trivijalno isticati da je ovo dvojezično izdanje dosad nedovoljno istraženih *Peripatetičkih rasprava* kapitalan doprinos i poticaj istraživanju hrvatske filozofske baštine. Međutim, bi li što, osim možda

oštra Petrićeva jezika, opravdalo zanimanje i onih čiji profesionalni interes ne leži u Petrićevu djelu, renesansnoj filozofiji ili povijesti hrvatske filozofije? Određeniji odgovor od uvjetnog “možda” ne znam dati. Aristotelova i Petrićeva prirodna filozofija prema današnjoj klasifikaciji zahvaćaju ujedno i u prilično profane teme iskustvenih znanosti i u problematiku u najužem središtu metafizike. S jedne strane, dosta su mali izgledi da problem sfere elementarne vatre ili transmutacije elemenata u skorije vrijeme dospije u žarište filozofskog zanimanja. S druge strane, nedavno oživljeno zanimanje za *kalam* kozmološki dokaz u filozofski je *mainstream* vratilo raspravu o aktualnoj beskonačnosti (npr. Craig i Sinclair 2009: 103–125), a dobar se dio Petrićeve argumentacije u središnjim knjigama četvrtog sveska vrti oko koncepta beskonačnosti. Petrićeva meta jest prije svega Aristotelov pojam potencijalne beskonačnosti, no čini se da Petrić ovu uporno razumije kao, recimo tako, *aktualnu* beskonačnost *in potentio*, kao nekakvu mogućnost ostvarivanja aktualne beskonačnosti. (U Petrićevu obranu, za tako nedužan i ontološki bezopasan koncept jedva da se moglo izabrati gore i zavodljivije ime od “potencijalna beskonačnost”.) Za barem se neke njegove argumente, navodno usmjerene protiv pojma potencijalno beskonačne djeljivosti crte, kako u *Raspravama* tako u kasnijim djelima, čini da prije napadaju pojam aktualno beskonačne podijeljenosti crte. Također, barem neki argumenti protiv vječnosti svijeta počivaju na napadu na mogućnost aktualno beskonačnog vremena. Tako Petrićev misaoni eksperiment s beskonačnim brojem ljudi (str. 213) jasno doziva pred oči Hilbertov hotel i paradokse metafizički realizirane aktualne beskonačnosti. Također, kako god stvar stajala s pitanjem je li vatra element ili ne, Aristotelova metafizika ne mora pasti zajedno s njegovom fizikom. Ako je suvremeni tomist Edward Feser (2013: 42) u pravu tvrdeći da su tobožnji tradicionalni filozofski problemi izravna posljedica novovjekovnog napuštanja ključnih aristotelovskih i skolastičkih pojmova, baciti pogled na renesansnu kritiku Aristotela možda nam može nešto kazati o tome gdje je stvar zapravo pošla krivo.

Literatura

Craig, W. L. i J. D. Sinclair 2009. “The *Kalam* Cosmological Argument”, u W. L. Craig i J. P. Moreland (ur.), *The Blackwell Companion to Natural Theology* (Wiley-Blackwell), 101–201.

Feser, E. 2013. *Aquinas: A Beginner's Guide* (London: Oneworld).

Goran Lojkić
goran.lojkic@gmail.com